

MemoriiJurnale

Lilianna Lunghina s-a născut în 1920 la Smolensk. Și-a petrecut copilăria în Germania, Palestina și Franța, unde a trăit împreună cu mama ei, iar în 1933 s-a întors în Uniunea Sovietică. După terminarea școlii, până la începerea celui de-al Doilea Război Mondial, a urmat cursurile Institutului de Filozofie, Literatură și Istorie din Moscova. S-a dedicat traducerii literare, tălmăcind în limba rusă nenumărate romane ale unor autori suedezi, germani sau francezi, între care Astrid Lindgren, August Strindberg, Heinrich Böll, Boris Vian sau Georges Simenon. În același timp, a participat intens, alături de soțul ei, regizorul Semion Lunghin, la viața literară și teatrală din Rusia, fiind un martor de excepție al perioadei staliniste, al dezghețului hrușciovist, precum și al înfiripării disidenței oamenilor de cultură în anii brejnevismului. În 1997, cu un an înaintea morții sale, a acordat un lung interviu realizatorului de televiziune Oleg Dorman, în care își povestește viața, realizând neuitate portrete literare ale unor personalități de prim ordin ale scenei culturale din Uniunea Sovietică în diverse perioade: Anna Ahmatova, Marina Țvetaeva, Evgheni Evtușenko, Varlam Șalamov, Aleksandr Soljenițin. Din acest film documentar, intitulat *Cuvânt cu cuvânt*, s-a născut și cartea de față.

LILIANNA LUNGHINA
Cuvânt cu cuvânt

Amintirile unei mari traducătoare
despre literatură, politică și supraviețuire
în Uniunea Sovietică, povestite în filmul lui

OLEG DORMAN

Traducere din rusă de
GABRIELA RUSSO

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

Redactor: George Bruno
Coperta: Angela Rotaru
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
Corector: Iuliana Glăvan
DTP: Iuliana Constantinescu
Prelucrare imagine: Dan Dulgheru

Tipărit la Monitorul Oficial R.A.

*Podstocinik. Jizn' Lilianni Lunghinoi, rasskazannaia
eiu v filme Olega Dormana.*

Izdanie na russkom iazike – ACT, Moskva, 2009

© Oleg Dorman, 2009

© HUMANITAS, 2015, pentru prezenta versiune românească

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

Lunghina, Lilianna

Cuvânt cu cuvânt: amintirile unei mari traducătoare
despre literatură, politică și supraviețuire în Uniunea Sovietică,
povestite în filmul lui Oleg Dorman; trad.: Gabriela Russo. –

București: Humanitas, 2015

ISBN 978-973-50-4764-1

I. Dorman, Oleg

II. Russo, Gabriela (trad.)

82-94=135.1

EDITURA HUMANITAS

Piața Presei Libere 1, 013701 București, România

tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51

www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro

Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro

Comenzi telefonice: 0372 743 382; 0723 684 194

Cuvânt înainte

Cartea de față prezintă povestea vieții Liliannei Zinovievna Lunghina spusă de ea însăși în filmul documentar *Cuvânt cu cuvânt*. Eu am făcut doar câteva corecturi neimportante, folosite adesea la publicarea stenogramelor, și am adăugat acele părți din istorisire care n-au intrat în film din diverse motive, așa încât cartea a devenit mai mare cu o treime.

Lilianna Lunghina (1920–1998) este o traducătoare celebră, din traducerile ei i-au cunoscut rușii pe *Piciul și Karlson* și pe *Pipi Șosețica*, în traducerea ei i-au citit pe Hamsun, Strindberg, Frisch, Böll, Ende, Colette, Dumas, Simenon, Vian, Gary, ca și piesele lui Schiller, Hauptman, Ibsen și poveștile lui Hoffmann și Andersen.

La începutul anilor '90 i-a apărut în Franța cartea de memorii *Anotimpurile Moscovei*, care a devenit un bestseller și, conform chestionarului adresat în mod tradițional cititorilor revistei *Elle*, a fost aleasă cea mai bună carte-document a anului. Lunghina n-a fost însă deloc de acord cu publicarea ei în Rusia. Ea socotea că trebuie s-o scrie altfel pentru compatrioții săi, s-o rescrie de la primul până la ultimul cuvânt. Cu ai mei, spunea ea, pot și trebuie să vorbesc despre lucrurile pe care străinii nu le înțeleg.

Așa se face că, într-o bună zi, a acceptat să se apuce de treaba asta în fața camerei TV. Cartea *Anotimpurile Moscovei* a devenit, cred eu, o ciornă pentru povestea ei înșirată pe mai multe zile. În februarie 1997, operatorul Vadim Ivanovici Iusov

împreună cu mine și cu alte câteva persoane din televiziune ne-am dus acasă la familia Lunghinei, pe bulevardul Novinsk, și zi de zi, timp de o săptămână, am ascultat și înregistrat povestea ei, devenită apoi filmul documentar *Cuvânt cu cuvânt*.

În lunga ei viață, Lilianna Lunghina a cunoscut diverse țări, devenind o figură reprezentativă, uimitor de profundă și de lucidă, a secolului XX. Un secol care a arătat că nu există o viață a tuturor, luați la grămadă, că viața e a fiecărui om luat în parte, că omul e și soldat, și câmp de bătălie. Că nu e o jucărie lăsată la voia întâmplării, o victimă a vieții, ci un izvor nesecat, și de aceea invulnerabil, al binelui.

Nu oricine are bucuria să întâlnească asemenea oameni ca Lilianna Lunghina și Semion Lvovici Lunghin, soțul ei, cunoscut dramaturg. În viața noastră, cea mai mare însemnătate o au ceilalți oameni. În funcție de ceilalți judecăm viața, în funcție de ei judecăm puterea unui om, ce e în stare să facă, judecăm iubirea, devotamentul, curajul și dacă e adevărat sau nu ce stă scris în cărți.

Am avut norocul să-i cunosc și să-i iubesc pe amândoi. Îmi revine deci cinstea să vă prezint această carte.

OLEG DORMAN

Prolog

Numele meu e Lilia Lunghina. De la cinci la zece ani, cât timp am locuit în Germania, mi s-a spus Lili Márkovici. De la zece la paisprezece ani, cât am stat în Franța, mi s-a spus Lilí Markovicí. Iar când jucam la teatrul de păpuși al mamei mi se spunea Lilí Imali. Imali este pseudonimul mamei, un cuvânt vechi evreiesc care înseamnă *mama mea*. Iată câte nume am avut. Și prin câte școli n-am trecut. Le-am numărat, am învățat în douăsprezece școli. În lunga mea viață – voi împlini în curând șaptezeci și șapte de ani, nici prin gând nu mi-a trecut că o să trăiesc până la vârsta asta, chiar că mă îngrozesc – nu m-am învățat să-mi spun numele după tată. E, desigur, o caracteristică a generației mele, ne-am simțit tineri multă vreme, ne spuneam pe numele mic, ne vorbeam cu *tu*.

Am totuși șaptezeci și șapte de ani – e foarte mult, a venit vremea să trag linie. Și nu e vorba de un bilanț provizoriu, așa cum a numit soțul meu ultima parte a cărții sale *Văzute aievea*, ci de unul final. Dar, pe de altă parte, ce concluzie poți să tragi despre o activitate oarecare, despre o vocație oarecare? Ce fel de bilanț al vieții poți face? Cred că bilanțul vieții e viața însăși. E suma tuturor momentelor fericite și nefericite, luminoase și serbede, e suma tuturor minutelor, orelor, zilelor, e chiar viața în ce are ea esențial – acesta e bilanțul vieții și nimic altceva. De aceea vreau acum să-mi amintesc. Mă trage ața să mă uit la fotografiile vechi.

Țin minte bine momentul când mi-am dat seama că eu sunt eu, că sunt diferită de ceilalți.

Am o fotografie cu mine stând pe genunchii tatei – ea înfățișează exact acel moment. Îmi iubeam mult tatăl, mă răsfăța teribil. Până atunci simțisem că sunt totuna cu el și cu toată lumea, dar dintr-odată m-am perceput ca fiind cu totul diferită de el și de toți cei din jurul meu. Am fost conștientă de faptul că mă disting ca individualitate, ca personalitate. Până în momentul acela crescusem, ca să spun așa, după cum fusesem programată genetic, cu tot ce se investise în mine din naștere. Din momentul când am priceput că sunt diferită de lumea din jur, lumea a început să mă influențeze. Și tot ce exista în mine s-a modificat încetul cu încetul, a fost prelucrat și șlefuit sub influența lumii exterioare, a vieții năvalnice din jurul meu. Altfel spus, experiența mea, toate încercările prin care am trecut, toate situațiile în care m-am pomenit, alegerile pe care le-am făcut, relațiile mele – în toate astea se simțea din ce în ce mai puternic zbuciumul lumii înconjurătoare. De aceea m-am gândit că, povestindu-mi viața, n-o să vorbesc despre mine, nu numai despre mine... De ce m-aș apuca să vorbesc așa, tam-nisam, despre mine? Nu mă consider mai deșteaptă decât alții... și în general nu înțeleg de ce trebuie să vorbesc despre mine. Poate că merită să încerc să vorbesc despre mine ca despre un organism care a absorbit în el elemente din lumea atât de complicată și de contradictorie din jur. În felul ăsta rezultă o experiență de viață, adică ceva obiectiv. Și dacă e obiectiv, poate fi și valoros.

Mă gândesc că acum, la sfârșitul secolului, când ideile despre lume și viață se bat cap în cap și când țara noastră nu prea știe încotro se îndreaptă – mulți au sentimentul că se rostogolește în prăpastie și o face într-un timp accelerat – poate că e un lucru important să fie păstrate cât mai multe crâmpieie din viața pe care am trăit-o în secolul XX și, prin părinții noștri, în secolul al XIX-lea. Cu cât vor fi mai mulți cei ce vor mărturisi încercările

prin care au trecut, cu atât mai multe mărturii vor fi păstrate în memoria colectivă, și astfel vom reuși până la urmă să recompunem din crâmpiele astea un tablou mai mult sau mai puțin complet al omenescului vieții, al societății cu chip uman, cum ne place să spunem acum. Ceva, ceva o să iasă de aici, ceva care să fie de folos în vreun fel secolului XXI. Am în vedere, bineînțeles, suma acestor mărturii, din care mărturia mea nu este nici măcar o picătură, ci o sutime dintr-o picătură. Și uite că mi s-a cerut să mă implic și eu cumva, cu un strop de mărturie. În felul ăsta pot să încerc să spun câteva vorbe despre mine, prin ce am trecut și cum am trăit.

Dacă o operă de artă, o carte, un film trebuie să conțină un *mesaj* adresat oamenilor – în orice caz, eu așa cred – și dacă fiecare mărturie trebuie să poarte și ea un anumit mesaj, atunci vreau să-mi formulez chiar acum *mesajul*. Mai presus de orice, vreau să transmit că nu trebuie să ne pierdem speranța, că trebuie să fim încrezători în faptul că și cele mai neplăcute situații pot lua pe neașteptate o întorsătură fericită. Sunt în măsură să demonstrez cum, în viața mea, apoi în viața trăită alături de soțul meu, Sima, multe neazuri s-au transformat în momente surprinzător de fericite, de bogate în semnificații. Voi insista asupra acestui fapt ca să subliniez că nu trebuie să ne pierdem speranța niciodată. Știu că acum oamenii au adunat multă deznaștere în sufletul lor. De aceea trebuie să sperăm și să avem credința că multe vor ajunge să poarte semnul binelui.

I

În general se consideră – și trebuie s-o spun din proprie experiență – că interesul pentru părinți ni se trezește târziu. Mai întâi ne îndepărtăm de ei, ne afirmăm propria personalitate și vrem să avem viața noastră, să ne-o protejăm, să fim independenți. Suntem atât de preocupați de noi înșine, încât nu ne pasă deloc de părinți. Îi iubim, firește, dar viața lor parcă nu-și află loc în sufletul nostru. Odată cu trecerea anilor, crește însă interesul pentru rădăcinile noastre, vrem să ne lămurim de unde venim, ce au făcut părinții și bunicii noștri. Toate acestea vin cu vremea. Văd și la copiii mei, oameni în toată firea, care încep treptat să fie interesați de mama, de tata care nu mai e... Eu însămi am urmat același drum, numai că, tânără fiind, am luat-o serios la întrebări pe mama. Așa că aproape toate amintirile despre bunici nu sunt amintirile mele, ci ale altor oameni.

Mama și tata erau amândoi din Poltava. Am vrut mereu să ajung acolo, am rugat-o de nenumărate ori pe mătușa mea, verișoara primară a mamei, soția cunoscutului academician Frumkin, să meargă cu mine la Poltava, fiindcă doar ea putea să-mi arate casa, dar n-a ieșit nimic. Pe urmă, după treizeci și cinci de ani trăiți alături de Sima, soarta a aranjat lucrurile în așa fel, încât am reușit să ajungem acolo. Sima a făcut câteva pneumonii severe, doctorii ne-au sfătuit să găsim un loc fără arșiță, cu căldură moderată. Prietena mea, Flora Litvinova, mama cunoscutului disident Pavlik Litvinov, ne-a sfătuit să mergem la Șișaki, la șaptezeci de kilometri de Poltava. Pe acolo trece un râu încântător,

II

Psiol, e și o pădure de pini, e un loc superb. Fără să mai stau pe gânduri – mă hotărâsc foarte repede în asemenea momente –, am rugat-o pe Flora să închirieze o cameră pentru noi și am plecat. Am ajuns deci la Poltava într-un fel cam neobișnuit, absolut din întâmplare.

Poltava e un oraș de provincie simpatic, cu clădiri somptu-
oase în centru, care adăpostesc instituțiile administrative ale
guberniei. Periferia orașului însă a rămas aceeași, nu s-a schimbat
deloc. Casele de chirpici au o formă neobișnuită – spre deose-
bire de casele țărănești, au mulți piloni de lemn, par mult mai
solide, dar arată mai degrabă a magazii decât a case de locuit,
sunt scunde, au doar parter, cu ferestre mici de tot. Cred că în
anii când mama și tata trăiau acolo, aproape toată Poltava arăta
la fel, în afară de zona centrală. Îmi închipui că într-o astfel de
căsuță albă – casele sunt toate albe, le zugrăvesc de două ori pe
an, primăvara și toamna, când totul e invadat de un alb strălu-
citor – a locuit și mama, Maria Danilovna Liberson. Cei din fa-
milie îi spuneau Mánia.

Știu că aveau o casă cu etaj. Parterul era construit din lemn,
etajul din chirpici. La parter era farmacia, și tot acolo bunicul
vindea jucării. Exista un raion mare cu jucării.

Bunicul era patronul farmaciei, farmacist și chimist în același
timp, se ocupa cu tot felul de invenții, în plus era mort după ju-
cării. Comanda modele noi de jucării în Europa, în America. Se
spune că oamenii veneau la el de la Kiev ca să cumpere cele mai
noi jucării. Îi plăceau jucăriile mecanice, despre care băiatul nos-
tru de șase ani, Pavlik, a spus mulți ani mai târziu, când am vrut
să-l ducem la prima expoziție de jucării din Moscova: „Nu mă
interesează jucăriile mecanice.“ În schimb, pe bunicul meu îl
interesau grozav.

Unde mai pui că primise și o medalie pentru că salvase un om
de la înec – s-a aruncat în apă și l-a tras afară. Era și comandant
al unui detașament de autoapărare în vremea pogromurilor.

Pe tata îl chema Zinovii Iakovlevici Markovici, i se spunea Ziama. Se trăgea dintr-o familie de evrei săraci, cu opt sau nouă copii. Numai el avea studii superioare. Pe bunicii din partea lui nu-i știu. L-am cunoscut însă pe fratele lui, un mic funcționar sovietic, ne duceam în vizită la ei, îmi amintesc de mesele lor interminabile. Pe urmă, băiatul lor a fost arestat ca troțkist și a murit în închisoare. Despre alte rude din partea tatălui nu știu nimic.

Povestea de dragoste dintre mama și tata a început în anii de liceu. Mama a terminat liceul teoretic din Poltava, iar tata o școală tehnică de ingineri. Am păstrat jurnalul mamei, în care scrie că în luna iunie 1907 a sărbătorit terminarea școlii pe terasa casei unde locuia. A sărbătorit-o în compania unor prieteni, trei băieți și trei fete, și sunt acolo însemnări minunate despre planurile de viitor ale acelor tineri romantici și entuziaști.

Despre părinți voi vorbi ceva mai încolo, la fel și despre prietena mamei, Rebecca, o fată neobișnuit de frumoasă, deocamdată vreau să spun câteva cuvinte despre ceilalți trei.

Milia Ulman s-a mutat la Moscova, a terminat universitatea și a devenit profesoară de istorie la o facultate muncitorească.

Siunia, prieten cu tata, a plecat în Palestina, a devenit profesor de chimie și șef de catedră la Universitatea din Ierusalim.

Mișa, și el prieten cu tata, a devenit socialist, și când a început războiul i-a trimis o scrisoare lui Plehanov, în care-l întreba dacă un social-democrat trebuie să lupte pe front sau nu. I s-a răspuns că trebuie neapărat să lupte. Plehanov, spre deosebire de Lenin, era convins că Rusia trebuie apărată. Mișa s-a înrolat deci voluntar și a murit pe front.

Mama și tata au trăit despărțiți o vreme. După pogromurile din 1907, familia mamei a plecat din Poltava în Germania. Au stat acolo doi sau trei ani, pe urmă au plecat în Palestina. Mama n-a suportat despărțirea de tata, și-a lăsat părinții la Jaffa și s-a întors în Rusia să-l caute. În timpul ăsta tata a reușit să termine Institutul de Mine din Petersburg.

Mi-a rămas vie în minte o singură întâmplare din primul an de școală. Nu știu cum s-a făcut că a venit la noi Gorki, care emigrase din Rusia în 1921.

Îmi amintesc de o prietenă a mamei, la care țineam foarte mult; era actriță de film, frumoasă din cale-afară, avea ochii mari, verzi, numele ei era Eliane Tayar, uneori mă lua cu ea la studioul de film și le spunea tuturor, nu știu de ce, că sunt fiica ei.

